

100 JAAR STAATSBOSBEHEER

Staatsbosbeheer

Het Vakblad Natuurbeheer is vorig jaar voortgekomen uit Bosbouwvoorlichting. Bosbouwvoorlichting is opgezet en vele jaren lang verzorgd door Staatsbosbeheer. Met de scheiding van beheer en beleid in 1988 heeft het IKC Natuurbeheer deze taak overgenomen. Staatsbosbeheer bestaat honderd jaar en dat is een goede reden om in 1999 aandacht te besteden aan het werk van deze organisatie in heden en verleden. In dit nummer gaan we van start met een algemene terugblik. In de loop van het jaar zullen meer specifieke onderwerpen aan bod komen.

Ontginning van woeste gronden

De oprichting van Staatsbosbeheer bij de Begrotingswet van 21 juli 1899 was eigenlijk het gevolg van verkeerd beleid in het begin van die eeuw. Het was een -achteraf geslaagde- poging om goed te maken wat er jarenlang fout was gegaan.

Vanaf 1822 hield de staat namelijk een soort uitverkoop van bos en woeste grond. Staatseigendommen gingen met grote regelmaat in privé-eigendom over, een proces dat nog werd versterkt door invoering van de Domeinwet in 1848. De toenmalige regering meende dat ontginning en bosbouw het best door particulieren konden worden bedreven. Deze politiek had in de praktijk echter een averechts effect. Particulieren kochten domeinen als geldbelegging, jachtterrein of buitenplaats (veel van de huidige landgoederen dateren uit die tijd), maar bosbouw in de private sfeer trok nauwelijks animo. De uitverkoop van staatseigendom leidde eerder tot ontbossing en vooral ook versnippering, iets wat natuurlijk niet de bedoeling was. Tegelijk steeg de behoefte aan landbouwgrond en dus aan ontginning van bijvoorbeeld heidevelden. En dat gebeurde nog wel op grote schaal, want Nederland had als gevolg van een economische crisis te kampen met ernstige werkloosheid die bestreden moest worden. Uit deze ontwikkeling ontstond in 1888 de Heidemaatschappij, een particuliere onderneming die zich gretig op de paarse vlakten wierp. Als zo'n veld geschikt bleek voor ontginning en een

lonende exploitatie gewaarborgd was, kreeg het prompt een agrarische bestemming. Maar dan bleef er nog volop woeste grond over die niet aan het criterium van lonende exploitatie voldeed, zoals de omvangrijke stuifzanden bij Kootwijk, bij Ommen en bij Appelscha.

Om die te ontginnen, in casu te bebossen, en in het algemeen om als rijksoverheid zelf de bosbouw ter hand te nemen, werd in 1899 Staatsbosbeheer opgericht. Een voorbereidend rapport concludeerde "...dat het wenschelijk is dat de Staat na intrekking der wet van 29 augustus 1848 zelf zijn woeste gronden zooveel mogelijk tot bosch make, en het werk der ontginning voor eigen rekening voortzette op gronden, die hij door aankoop of onteigening mocht verkrijgen..." De omstreden Domeinwet werd inderdaad ingetrokken en Staatsbosbeheer was weldra een feit.

Meer dan bos alleen

De nieuwe dienst werd gevestigd in Utrecht en ondergebracht bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en had aanvankelijk 13.316 hectare staatsgrond in eigendom en beheer (tegen 220.000 hectare nu). Dat toch al geringe oppervlak bestond voor slechts één zesde deel uit bos; de rest was voornamelijk woeste grond, in het bijzonder heideveld en stuifzand. Opmerkelijk voor een instelling die het woord 'bos' in haar naam droeg. Tegenwoordig liggen de verhoudingen anders, maar nog steeds heeft Staatsbosbeheer meer 'woeste grond' ofwel natuurgebied dan

staatsbosbeheer

bos onder zijn hoede: 54 tegen 46 procent. Er is wat dat betreft niets nieuws onder de zon.

Nog iets opmerkelijks, onder verwijzing naar het Kootwijkerzand: van meet af aan wierp Staatsbosbeheer zich tevens op als beschermer van de natuur of wat daar bij ontginning van overbleef. Dat lag in hoge mate aan de persoonlijkheid van E.D. van Dissel, die in 1901 de leiding over Staatsbosbeheer kreeg. Hij zou tot 1937 directeur blijven. Van Dissel had een warme belangstelling voor natuurbehoud en hij verscheen daarom spoedig in het bestuur van de Vereniging Natuurmonumenten. Hij bevorderde ook dat de Muy op Texel, als eerste van een reeks, tot staatsnatuureservaat werd verheven. Dat was al in 1908, twintig jaar voor de Natuurschoonwet van kracht werd en bescherming van dat schoon officieel tot de taken van Staatsbosbeheer ging behoren.

Tegelijk bleef ontginnen decennialang een hoofdtaak, en in dat opzicht is de situatie van nu volstrekt onvergelijkbaar met die van toen. Ontginnen was destijds geen punt van (politieke) discussie. Omzetten van heide en andere 'woeste grond' in bouwland gold algemeen als teken van verbetering en vooruitgang en ook bos had een meerwaarde boven hei.

Pas na de oorlog begon zich een omslag in het denken hierover af te tekenen en in de Troonrede van 1961 werd het einde van die grootschalige cultuurtechnische ingrepen aangekondigd.

Met het afgraven van een stuk hoogveen in de Peel was het daarna definitief afgelopen. Wat nog wel geruime tijd doorging, was de 'kleine ontginning' in het kader van ruilverkavelingen-oudestijl. Stukken natuur in zo'n gebied werden regelmatig geofferd aan de landbouw en dat bleef zo tot ver in de jaren

Kootwijkerzand

zeventig. Nu gebeurt dat niet meer; in ruilverkavelingen-nieuwe-stijl blijft het areaal natuur op z'n minst gelijk.

Werkverschaffing

Al in de vorige eeuw werden in tijden van werkloosheid en economische depressie (land)arbeiders opgeroepen voor de werkverschaffing en na 1900 kreeg ook Staatsbosbeheer ermee te maken. Bijvoorbeeld in 1918, toen werkloze Noordzeevissers verplicht werden mee te helpen bij het bebossen van duinen in Noordwijk.

In de crisisjaren van 1930 tot 1940 werd veel ontgonnen en bos aangelegd in het kader van de werkverschaffing. De bewuste gronden waren niet geschikt voor landbouw en het was voor de overheid een middel om werklozen tijdelijk en tegen een schamel loon in te schakelen "ten bate van het Nederlandse bos", zoals het heette. De werkzaamheden

bestonden voornamelijk uit spitten en de aanleg van singels en wegen. Een ongekende omvang kreeg de werkverschaffing, toen werklozen massaal naar Drenthe trokken om duizenden hectaren heideveld bouwrijp te maken voor de aanleg van dennen- of sparrenbos. Tussen 1932 en 1937 bedroeg het aantal bij Staatsbosbeheer aangestelde werklozen gemiddeld 2.500. Het hoogste aantal - 4.750 man - werd in december 1935 bereikt.

Een nieuw landschap

Sinds 1915, toen de Minister van Waterstaat, Cornelis Lely, aan de directeur Staatsbosbeheer, Etienne van Dissel, om advies vroeg bij de aanleg van nieuwe infrastructuur, adviseerde Staatsbosbeheer over beheertechnische zaken als boomsoortenkeuze en onderhoud van laanbeplanting. In de jaren dertig kwamen daar ook adviezen over

de landschappelijke inpassing en aankleding van verkeerswegen en kanalen bij. Zo was Staatsbosbeheer betrokken bij de aanleg en inpassing van bijvoorbeeld het Amsterdam-Rijnkanaal en werden landschapsplannen ontworpen voor sluiscomplexen. Ook maakte Staatsbosbeheer landschapsplannen voor ruilverkavelingen en bijvoorbeeld het herstel van het landschap van Walcheren, zowel na de oorlog als na de watersnoodramp.

In de jaren zeventig werd voor het eerst natuurbouw toegepast bij de inrichting van wegbermen en verkeersknooppunten. Ook bij de inrichting van de IJsselmeerpolders en later de ontwikkeling van de Oostvaardersplassen werkten Staatsbosbeheer en Rijkswaterstaat heel nauw samen. De kennis en ervaring die daarbij ontstond zijn toegepast bij natuurontwikkelingsprojecten in het rivierengebied zoals de Gelderse Poort, Fort Sint Andries en rond Loevestein.

Openluchtrecreatie

Een typisch naoorlogs fenomeen was de openluchtrecreatie, die tussen 1955 en 1975 een explosieve groei beleefde. Ook daar paste Staatsbosbeheer zich bij aan door steeds meer bos en natuur voor het publiek toegankelijk te maken. "Wie in de natuur waarlijk kan genieten heeft een schat, die hem de diepste ellende niet kan ontrooven", schreef de botanicus F.W. van Eeden Sr. (vader van de gelijknamige letterkundige) reeds in 1886. Het klinkt misschien nogal pathetisch en lichtelijk overdreven, maar in de kern op velen van toepassing. Het was de natuurbeschermer H. Cleyndert die de term 'recreatie' introduceerde. Dat was in 1922, toen hij, terug van een bezoek aan de nationale parken in Amerika, de volgende zin op papier zette: "De Engelsch-sprekende volken zijn m.i. te benijden om hun mooie woord 'recreation': herschepping van ziels- en levenskrachten." Sindsdien raakte het woord recreatie algemeen in zwang, al duurde het tot na de oorlog voor het verschijnsel zelf massale vormen aannam.

Maatschappelijke actualiteit

Staatsbosbeheer speelde op die tendens in door niet alleen bossen en andere

terreinen open te stellen, maar ook door een reeks voorzieningen te treffen die de recreant ten goede komen: wandelroutes, fietspaden, picknickplaatsen, spartelmeren, bezoekerscentra, enzovoort. Zelfs werden, tot verdriet van de oprechte natuurminnaar, toeristische autowegen aangelegd. Dat laatste zou nu ondenkbaar zijn, hoewel het recreatieve aanbod van Staatsbosbeheer de laatste decennia nog verder is ontwikkeld. De natuuractiviteitencentra, het boomkroonpad, laarzenpaden, de natuureducatie en de op natuurbeleving gerichte excursies zijn daar voorbeelden van.

Tot de hoofddoelstelling van de in 1998 verzelfstandigde organisatie behoort nu het bevorderen van recreatie in zoveel mogelijk terreinen. Daar komen jaarlijks circa 100 miljoen bezoekers.

Staatsbosbeheer, zo luidt het moderne adagium, wil niet alleen een natuur- en milieuvriendelijke, maar vooral ook een publieksvriendelijke organisatie zijn.

Verzelfstandiging

Door de verzelfstandiging is Staatsbosbeheer letterlijk dichterbij de burger komen te staan. De invloed van gebruikers op de planvorming en het beheer vindt Staatsbosbeheer niet alleen van grote betekenis voor de betrokkenheid van de bevolking bij haar eigen natuur, maar ook voor de maatschappelijke duurzaamheid ervan. Staatsbosbeheer speelt door de jaren heen duidelijk in op de maatschappelijke actualiteit. Zo is er een ontwikkeling van de aandacht voor de afzonderlijke functies in het beheer zoals houtproductie naar een aandacht voor een combinatie van functies zoals natuurbeheer, recreatie en de productie van milieuvriendelijke grondstoffen. Het is meerzijdige functievervulling met als doel een zo hoog mogelijk maatschappelijk rendement te realiseren. De duurzaamheid van de natuurgebieden kreeg een extra impuls door het ontwikkelen van kennis op het gebied van natuurherstel en natuurontwikkeling en de toenemende aandacht voor de verbetering van leefomgeving en milieucondities. Staatsbosbeheer zet zich dan ook actief in tegen verdroging, versnippering en andere zaken die de natuurgebieden bedreigen. In tegenstelling tot vroeger

Kootwijkerzand, dezelfde plaats maar vijftien jaar later

bekent de organisatie thans kleur en komt via pers en politiek op voor de belangen van de gebieden die het beheert. Daarbij worden de andere taken allerminst verwaarloosd. Nog altijd stelt Staatsbosbeheer zich ten doel bij te dragen aan de houtproductie, terwijl ook het in stand houden, herstellen en ontwikkelen van bos-, natuur- en landschapswaarden fier in het vaandel staan.

Een kwart van de staatsbossen draagt het accent 'natuur' en dat betekent dat de natuur hier zoveel mogelijk zijn eigen gang mag gaan. De rest heet multifunctioneel bos omdat het diverse functies in zich verenigt: recreatie, productie, landschappelijke waarde, natuurwaarde en milieubescherming. Milieubescherming vooral omdat bomen het vermogen bezitten om kool-dioxide, het voornaamste broeikasgas, te absorberen.

Ook nu wordt er trouwens nog bos

geplant, al is die bedrijvigheid verscho-ven van de zandgronden naar de kleigebieden van westelijk Nederland. Een voorbeeld daarvan is de aanleg vlakbij Zoetermeer van het Bentwoud. Staatsbosbeheer zal dit bos in het groene hart van Holland gaan beheren. Dit moet een omvangrijk en gevarieerd loofbos worden zodat de randstedelingen dicht bij huis in het bos kunnen wandelen en niet met de auto naar de Veluwe hoeven te rijden. Vice versa scheelt dat al gauw honderdvijftig kilometer autorijden, mèt bijbehorende milieuwinst aan niet-geproduceerde uitlaatgassen.

Binnenkort gaat hier de eerste boom de grond in, uitgerekend in het jaar dat Staatsbosbeheer een volle eeuw bestaat.